

T.C. Avanos Kaymakamlığı

AVANOS

Sempozyumu

bildirileri

23-25 Ekim 2014

Editor
Doç. Dr. Adem ÖGER

İÇİNDEKİLER

Mehmet CEYLAN (Nevşehir Valisi) SUNUŞ.....	9
Filiz KILIÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörü) SUNUŞ.....	11
Mustafa ELDİVAN (Avanos Kaymakamı) ÖN SÖZ.....	13
TEŞEKKÜR.....	15
Adem ÖGER-Gülbin İNCE Halı Dokumacılığının Avanos Yöresi Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yaşamındaki Yeri.....	17
Adem ÖGER Avanos Yöresinde Lakaplar ve Bir Soyağacı Örneği.....	33
Ahmet GÜNDÜZ Osmanlı Döneminde Avanos'un Sosyo-Ekonomik Yapısı (1722-1918).....	47
Ahmet Turan TÜRK-Şerife ÖRDEK Geçmişten Günümüze Kitabeleriyle Avanos.....	61
Ali KORKMAZ Bir Kamusal İletişim Aracı Olarak Avanos Belediyesi Logosunun Analizi.....	71
Ali MEYDAN- Şenay GÜNGÖR Avanos'ta Sürdürülebilir Turizm İçin Planlamanın Önemi.....	81
Alparslan SANTUR Avanos (Nevşehir) Yöresi Bazı Geleneksel Kültür Değerleri ile İlgili Bir Tasnif Denemesi.....	105
Atila TÜRKER Avanos Arkeolojisi Üzerine Bir Değerlendirme.....	111
Ayşen TÜKEL Kaybolmaya Yüz Tutmuş Çocuk Oyunları: Avanos Örneği.....	129

Barış Emre SÖNMEZ Avanos'ta Bir Yeraltı Şehri: Özkonak.....	143
Betül AYTEPE- Elif Eren GÜLTEKİN-Bahadır Cem ERDEM Avanos Kırmızı Çömlek Çamuruna Uygun Sır Kompozisyonlarının Üretilmesi.....	161
Elif Esra ÖNEN Avanos'ta Bir Edebiyat Dergisi: “Şiiri Özlüyorum”.....	185
Emin Erdem KAYA- Emre ÜSTÜN-Yiğit ALKAN Avanos Müzik Kültürü ve Avanoslu Selahattin.....	197
Emine Zehra TURAN İnanç Bağlamında Avanos Kiliseleri.....	213
Emrah KESKİN- Emrah ÖRGÜN Geleneksel Avanos Mutfağı ve Gastronomi Turizmine Kazandırılması.....	225
Eren ŞENOL Avanos Nüfusunun Yaş Yapısı.....	235
Ergün LAFLI- Olcay KILINÇ Avanos'un Roma ve Bizans Dönemleri Arkeolojisi ve Tarihi.....	251
Eşref ATABEY Avanos İlçesi (Nevşehir) Tıbbi Jeolojik Unsurları ve Halk Sağlığı.....	259
F. Nurgül TÜREMİŞ-Nilda ERSOY-Sevinç ATEŞ Avanos'un Agroturizm Potansiyeli: Fırsatlar ve Kısıtlar.....	285
Faruk AŞLAKCI Dünden Bugüne Avanos Yerel Medyası.....	301
Fatma GÜNDÜZ Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Avanos Halkının Farkındalığı.....	317
Fatma KÖSE Nevşehir-Avanos'ta Evlilik Adetleri ve Bu Adetlerin Günümüzde Geçirdiği Değişimler.....	331
Filiz KILIÇ-Tuncay BÜLBÜL Biyografik Kaynaklara ve Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Osmanlı Yönetim ve Aydınlanmasında Avanos.....	339
Gül Fidan YENEL AVCI-Murat YAYLA-İbrahim AYDIN- İbrahim NARİN-Fatma ÇAVUŞ- Fatih AVCI-Halil YONAR-Salih CENGİZ Avanos ve Çevresindeki Bazı Kaplıca Sularında Element Analizi.....	357

Hakan ERKAYA Avanos Saruhan Taçkapı Süsleme Programları.....	377
Hava SELÇUK Salnamelerde Avanos (1873-1907).....	395
Hüseyin GÖNEL Avanos Türkülerinde Güzel İmajı.....	409
Hüseyin SARAÇOĞLU Avanos'un Cumhuriyet Sonrası Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimleri.....	413
İbrahim YILMAZ-Zeynep ÇOKAL-Hakan AKÇA-M. Doğan KAMIŞ Turistik Yörelere Sürdürülebilir Kalkınma Aracı Olarak Cittaslow (Yavaş Şehir) Hareketi: Avanos'a Yönelik Bir Durum Değerlendirmesi.....	425
İlyas GÖKHAN Roma ve Bizans İmparatorlukları Zamanında Avanos'la İlgili Tarihi Kayıtlar (Venasa).....	447
İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER Avanos'ta Yaşayan Geleneksel Bir Kutlama "Goyun Hoo!".....	459
Kürşat KOÇAK Antikçağda Avanos (Nenassa) ve Çevresindeki Yerleşim Merkezleri.....	467
M. Cüneyt BAĞDATLI-Kadir SABANCI-Halil İbrahim OĞUZ- Oktay ERDOĞAN Evsel ve Hayvansal Atıkların Biyogaz Üretiminde Kullanılarak Tarımsal Açıldan Değerlendirilmesi: Avanos İlçesi Örneği.....	475
M. Emin YILDIZLI Kızılırmak Türkülerinde Kızılırmak Metaforları.....	483
M. Güray TÜYSÜZ Güray Seramik Müzesi.....	495
Mehmet Ali YOLCU Avanos Yöresinde Ölümle İlgili Tabusal Kaçınmalar.....	501
Mehmet ÇERİBAŞ Avanos Yöresinde Uğurlamalar, Karşılamlar, Kutlamalar ve Bunların İşlevsel Halk Bilimi Kuramına Göre İncelenmesi.....	511
Mehmet Emin DEDE Gelenekselin Temsili ve Mekânlarda Sunumu Üzerine Bazı Değerlendirmeler: Avanos Örneği.....	531

Mehmet HAZAR- Cevdet İLHAN- Mehmet YUĞURAN Nevşehir ve Avanos Yöresi Kapı Kilitleri.....	537
Meliha AKLIBAŞINDA Kızılırmak Nehri'nin Yaşam Verdiği Kentlerde Avanos'ta Suya Dayalı Rekreasyon Olanakları.....	555
Mine Hoşcan BİLGE Ercan Kesal'ın "Peri Gazozu" Eserinde Mekân Olarak Avanos.....	563
Murat GÜR Avanos'ta Yarınları Beklerken Abdullah Rıza Ergüven'in Otobiyografisinde Mekân.....	577
Murat ÖNTUĞ-Hüseyin SARAÇ İşlev, Önem ve Misyonlarıyla Avanos'un İncisi Kızılırmak Gazetesi'nin Dünü ve Bugünü.....	585
Mustafa ELDİVAN Avanos Kent Müzesi.....	605
Mustafa KAYA Avanoslu Şair ve Yazarlar.....	651
Mükremin TOKMAK Nenassa'dan Günümüze Avanos'un Bilinmeyen Arkeolojik Tarihi.....	673
Nazmi ORUÇ Avanos'ta Arsenikli Su Problemi: Genel Değerlendirme.....	687
Necat ÇETİN İğdelikışla (Şambayat) Köyünde 1302 Yılı (M. 1904) Son Osmanlı Nüfus Sayımı (Tahriri).....	699
Nefise KORKUTMAZ ERGİN Avanos İlçesinde Turistik Amaçlı Satışa Sunulan Dokumalar Üzerine Tespitler.....	711
Neşe ERENOĞLU-Çetin PEKACAR Avanos'taki İş Yeri Adları Üzerine.....	721
Oğuz ÖZDEM Avanos ve Çevresinde Yaşanmış Halk Hikâyeleri.....	735
Osman GÖKDOĞAN-Mehmet Fırat BARAN Avanos İlçesinin Tarımsal Mekanizasyon Özellikleri.....	741

Özen TOK

Osmanlı Döneminde Zirai Kredilerin Geri Ödenmesinde
Yaşanan Sorunlar (1912 Yılı Avanos Örneği)..... 749

Rahman ŞAHİN

Kırşehir Vilayeti Dâhilinde Avanos (1925)..... 761

Savaş Kurtuluş ÇEVİK- Mükremin TOKMAK

Cumhuriyet'ten Günümüze Avanos Kökenli ve
Avanos'ta Yaşamış Ressamlara Dair Tespitler..... 771

Serkan KÖSE

Avanos Ninni Söyleme Geleneğinin İşlevsel Özelliği Üzerine..... 791

Sevda TOKER - Mükremin TOKMAK

Avanos Kökenli ve Yörenin Müziğine Katkı Sağlamış
Halk Müziği Sanatçılarına Genel Bir Bakış..... 799

Tamer NACAR

Türk Resim Sanatına Hizmet Veren Neşet GÜNAL'ın Sanat Hayatı... 811

Tuğba GÖNEL SÖNMEZ

Ağıtlarda Kızılırmak..... 831

Tuncay BÜLBÜL- Murat GÜR

Avanoslu Şair İbrahim KARADAĞ..... 849

Yasemin UÇAR

Avanos'ta Yerel Basın ve Demokrasi..... 859

Yaşar KALAFAT

Tul İnanç-Geleneğinin Arkaik Dönemden Günümüze Görüldüğü
Haller ve Avanos Halk İnançlarındaki Yansımaları..... 873

Zafer BAYKAL

Çömlekçilik Geleneğinde Perküsyon Müzik Enstrümanları Üretimi..... 893

Zahide BAYER ÖZTÜRK-Elif EREN GÜLTEKİN

Avanos Yöresine Ait Killerin Duvar Karosu Sırında Renklendirici
Olarak Kullanılabilirliği..... 907

Zeynep BATUR

Avanos ve Civarının Görsel Sanatlar (sinema-dizi-reklam-klip)
Açısından Değerlendirilmesi..... 917

Anıl ÇELİK

Avanos..... 931

SUNUŞ

Milyonlarca yıl önce Erciyes, Hasandağı ve Göllüdağı'nın çıkarttığı lavlar ile şekillenen Kapadokya bölgesi, Kızılırmak'ın bereketli suyu ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Arkeolojik bulgular Kapadokya Bölgesi'nin Prehistorik dönemlerden itibaren insan yerleşimine sahne olduğunu göstermektedir. Kapadokya'nın ilk sakinleri, MÖ.1900'lu yılların başından itibaren bu bölgede yaşayan Hititlerdir. Bu topraklar sonraki dönemlerde Medlere, Perslere, Romalılara ve Bizans'a ev sahipliği yapmış, Selçuklularla birlikte de bir Türk yerleşimi haline gelmiştir.

Kapadokya bölgesinin merkezinde ise Nevşehir bulunmaktadır. Tarihi, coğrafi yapısı ve kültürüyle dünyanın önemli turizm merkezlerinden birini oluşturan Nevşehir'in son yıllarda örnek bir büyüme ve gelişme gösteren ilçelerinden biri de Avanos'tur. Nevşehir'in 18 km kuzeyinde bulunan ilçenin antik çağdaki adı Venessa, Zuwinasa ya da Ounesa'dır. Avanos'ta insanların yaşam faaliyetlerini belirleyen jeolojik ve jeomorfolojik şekillerin etkisi, yerleşmelerin başladığı Neolitik dönemden beri devam etmektedir. Yöredeki volkanik arazi ve şekiller, tarihi süreçte insan faaliyetlerini sığınma, korunma ve tarımsal aktiviteleri sürdürme gibi özellikleriyle etkilemiştir.

Kızılırmak'ın iki yakasında yer alan ve geleneksel ile modern yapıların bir arada harmanlandığı Avanos, birçok medeniyetin ilçeye bıraktığı mirasla, arkeolojik kazılarda çıkan tarihi eserleriyle ve mimari dokusuyla günümüzde önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir. İlçede volkanik araziye bağlı olarak gelişen kiliseler, yeraltı şehirleri ve yerleşim yerleri dini ve kültürel özellikleri ile dikkat çekmektedir. Ayrıca binicilik ve balon gibi ekonomik etkilere dayalı olarak gelişen turizm faaliyetleri bölgeye damgasını vurmaktadır. Avanos, bağcılık ve Hititlerden beri süregelen çanak çömlekçilik geleneğinin yanı sıra turizm ve el sanatları merkezi olması özelliğiyle de önemli bir yerleşim yeridir.

Avanos ve çevresinin doğal güzellikleri, gizemli ve fantastik görünümüyle adeta doğal bir film platosu gibi durmaktadır. Bu eşsiz jeolojik ve tarihi yapı, bölgenin turizme açıldığı 1960'lı yıllardan bu yana film

yapımcılarının da dikkatini çekmektedir. Nitekim sinemacıların engin hayal gücüyle birleşen eşsiz coğrafya, pek çok filmin ve dizinin vazgeçilmezi olmuştur. Günümüzde de Avanos ve çevresi, film endüstrisi için önemli bir mekân olup çeşitli toplumsal konuları işleyen filmlere ve dizilere ev sahipliği yapmaya devam etmektedir.

Dünyanın ve ülkemizin önemli kültür ve turizm merkezlerinden biri olan Avanos ve çevresinin, tarihi ve coğrafi özellikleri başta olmak üzere doğal ve kültürel mirasının tespiti, incelenmesi, korunması ve tanıtılması için düzenlenen "Avanos Sempozyumu"nda sunulan bilimsel çalışmalar, böylesi hacimli bir eserle de kalıcı hale getirilmiştir. Bu sempozyumun düzenlenmesi ve yayına dönüştürülmesinde emeği geçen bütün kurum ve kişilere teşekkür ederim.

Mehmet CEYLAN
Nevşehir Valisi

SUNUŞ

Bulunduğu bölgeyi kalkındırma noktasında etkin bir güce sahip olan üniversiteler, üstlenmiş oldukları bu misyonla topluma öncülük eden kurumlardır. Üniversiteler; bilimden sanata, sağlıktan spora hemen her alanda yaptıkları çalışmalarla topluma, gelişmeye ve ilerlemeye yönelik güçlü bir ivme kazandırmaktadır. Bu özellikleri bünyesinde barındırması itibariyle Türkiye ve dünya üniversiteleri arasında yaptığı çalışmalarla üniversite olma misyonunu layıkıyla yerine getirme çabası içerisinde olan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, değışen dünya şartlarına hızla adapte olabilmekte, Nevşehir ve çevresini hak ettiği gelişme noktasına taşımak için çalışmalarına devam etmektedir. Kurulduğu gündən beri içinde yaşadığı coğrafya, kültür ve yöre insanıyla birlikte büyüyüp gelişmeyi, bir taraftan dünyadaki bilimsel gelişmelere katkı sunarken diğer taraftan da yörenin bölgenin tarihi, doğal ve kültürel güzelliklerini gün ışığına çıkarıp tanıtmayı ve evrensele taşımayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, bilimsel ve kültürel anlamda yeni projeler, konferanslar, seminerler, sempozyumlar düzenleyerek her geçen gün akademi dünyasında da adından sıkça söz ettiren Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye'nin ve dünyanın yükselen bir değeri olma yolunda emin adımlarla ilerlemekte ve "yerelden kopmadan evrenseli yakalama" amacını gerçekleştirmektedir.

Kapadokya, doğa ve insan elinin eşsiz işbirliği ile ortaya koyduğu, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan, Perslerin gıpta ile "Güzel Atlar Ülkesi" diye adlandırdığı dünyanın en büyük kültürel miraslarından biridir. Avanos ilçemizin de içinde yer aldığı Kapadokya, tüm dünya tarafından merakla takip edilen ve milyonlarca turist tarafından ziyaret edilen bir bölgedir. Hititler döneminden beri çömlekçilik başta olmak üzere geleneksel el sanatları ile tanınan Avanos, son yıllarda turizm alanında da büyük bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra Avanos'ta gelişen turizm ile birlikte yörede kültür ekonomisi ve endüstrileri öne çıkmıştır.

Kapadokya bölgesinin varisleri olarak bizler, bu mirasa layıkıyla ev sahipliği yapma ve onu gelecek kuşaklara aktarma adına bölgenin tabiat

ve kültür varlıklarını tespit etme, inceleme, koruma ve yayına dönüştürme durumundayız. Aynı zamanda bölgenin kültürel mirasını ve tarihten beslenen ve giderek zenginleşen yönlerini sempozyum, konferans ve panellerle de tanımak ve dünyaya tanıtmakla vazifeliyiz. Bu amaçla çıktığımız yolculuğumuzda, Avanos Kaymakamlığı ve Avanos Belediyesi ile birlikte yörenin tarihini, coğrafi ve sosyal yapısını, el sanatları ve mimarisini, turizmini, somut ve somut olmayan kültürel mirasını içine alan bildirilerin sunulduğu “Avanos Sempozyumu”nu gerçekleştirdik. Bugüne kadar Avanos’la ilgili yapılan ilk hacimli ve bilimsel toplantı olma özelliği gösteren bu sempozyumda sunulan bildiriler, bu eserde bir araya getirilmiş ve yöre üzerine araştırma yapanların ve akademisyenlerin yararlanabileceği bilimsel ve hacimli başucu kaynaklarından biri ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle uzun vadede geçmişi ve tarihi aydınlatmak, bugünün imkânlarına işaret etmek, tespitler yapmak ve geleceği daha doğru kurmak için sağlam bir zemin oluşturarak gelecek dönemlerde kapsamlı çalışmalara yol açacak ve kaynaklık edecek bir eser oluşturulmuştur.

Bu sempozyumun düzenlenmesinde ve bildirilerin bir araya getirilerek yayınlanmasında büyük katkıları olan Avanos Kaymakamlığı ve Avanos Belediyesi’ne teşekkür ederim. Ayrıca sempozyumun düzenlenmesi ve yayına dönüştürülmesi sürecinde özverili bir şekilde çalışan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) personeline ve bu eserin ortaya çıkmasına değerli katkılar sağlayan bilim insanı ve araştırmacılarımıza da gönül dolusu teşekkürler.

Prof. Dr. Filiz KILIÇ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Doğa ve tarihin bütünleştiği Kapadokya'da, coğrafi olaylar peribacalarını oluştururken tarihi süreç içinde insanlar da bu peribacalarının içlerine ev ve kiliseler oymuş, bunları fresklerle süsleyerek binlerce yıllık medeniyetlerin izlerini günümüze taşımıştır. İnsan yerleşimlerinin Paleolitik döneme kadar uzandığı Kapadokya'da, yazılı tarih Hititlerle başlar. Tarih boyunca ticaret kolonilerini barındıran ve ülkeler arasında ticari ve sosyal bir köprü kuran Kapadokya, İpek Yolu'nun da önemli kavşaklarından birini oluşturur.

Kapadokya bölgesinin önemli yerleşim alanlarından biri de Avanos'tur. Uzun bir tarihe ve zengin bir kültüre sahip olan Avanos, Hititler devrinde *Zuwinasa*, Asurlular ve erken Hıristiyanlık dönemlerinde ise *Venasa* olarak geçmektedir. Selçuklular dönemindeki adı ise *Evenuz*'dur. Avanos, Roma ve Bizans dönemlerinde olduğu gibi, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de yöredeki önemli ticaret, kültür ve sanat merkezlerinden biri olmaya devam etmiştir.

Avanos, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde ve Nevşehir ili sınırları dâhilinde yer alan Kızılırmak Nehri'nin her iki kıyısında yer alan taraça yüzeyleri üzerinde kurulmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Avanos, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş köklü ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Avanos'un tarihi, doğal ve kültürel zenginliği yüzyıllar boyunca bölge insanı tarafından doğal malzemelerle yoğrulup bütünleşmiş ve sanata dönüştürülmüştür. Kapadokya'nın merkezinde yer alan Avanos'ta yaşayan halkın geçim kaynağını oluşturan uğraşlarda, bu doğal, tarihi ve kültürel miras önemli bir yer tutmaktadır.

Avanos ve çevresi tarihi, kültürel yapısı, jeolojik ve jeomorfolojik oluşumları ve kaynak değerlerinin zenginliği açısından önemli turizm merkezlerinden biridir. Ülkemizde ve dünyada geleneksel el sanatları ve özellikle çanak-çömlek yapımı ile adını duyuran Avanos, günümüzde de çömlekçilik, dokumacılık ve onyx taşı işlemeciliği gibi geleneksel sanatlarla bu özelliğini devam ettirmektedir. Yörede tarımın yanı sıra

özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren turizmin gelişmesi ile birlikte el sanatları, yörenin ekonomik faaliyetleri arasında ayrı bir öneme sahip olmaya başlamıştır.

Kültür açısından zengin olan yörenin özelliklerini ortaya çıkarıp bir eser haline getirme fikriyle düzenlemeye karar verdiğimiz "Avanos Sempozyumu"nda 73 bildiri ile 106 araştırmacı ve akademisyen sunum gerçekleştirmiştir. Bu eserde, Avanos'un tarihi, coğrafi ve sosyal yapısı, dil ve kültürü, mimari ve folklorik zenginlikleri, el sanatları, gelenek ve görenekleri, son yıllarda örnek bir büyüme gösteren turizmi, işgücü ve ulaşım potansiyeli, yörede yetişen kültür, sanat ve devlet adamlarının hayatı, kişiliği, çalışmaları ve eserleri, her biri ciddi ve bilimsel araştırmaların ürünü olan bildirilerle ortaya konmuştur.

Bu bilimsel ve hacimli eserin ortaya çıkmasını sağlayan sempozyumun düzenlenmesinde büyük katkıları olan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'ne teşekkür ederim. Ayrıca sempozyumun planlanması, düzenlenmesi ve yayına dönüştürülmesi sürecinde büyük bir özveri ve titizlikle çalışan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) Müdürü Doç. Dr. Adem ÖGER'e, eserin basımını üstlenen Ahmet Ağca'ya ve tüm katılımcılara şükranlarımı sunarım.

Mustafa ELDİVAN
Avanos Kaymakamı

AVANOS'TA BİR YERALTI ŞEHİRİ: ÖZKONAK

Bariş Emre SÖNMEZ

Öğr. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Avanos Meslek Yüksekokulu

Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü

E-posta: besonmez@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Kapadokya bölgesi hem yerüstünde hem de yeraltında bulunan doğal ve kültürel zenginliği yüzyıllar boyunca önemini korumuş bir bölgedir. Kapadokya bölgesinde binlerce yıldır insan eliyle şekillendirilen kaya oymacılığı çeşitli işlevsel mekânlar oluşturulmuştur. Kapadokya bölgesinde bulunan bu işlevsel mekânlardan biride yeraltı şehirleridir. Yeraltı şehirleri ilkçağdan itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle Hititler döneminde bölgede yeraltı şehirlerinin yapıldığı kabul edilmektedir. Kapadokya bölgesinde bulunan bu yeraltı şehirlerini çeşitli uygulamalar tarafından kullanılmıştır. Özellikle Bizans döneminde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Hıristiyanlığın bölgede kabul edilmesiyle birlikte bölge halkı yeraltı şehirlerini görmüş oldukları baskılar nedeniyle buralara sığınmak zorunda kalmıştır. Yeraltı şehirlerinde yaşamların sürmesi sonucu zaman içerisinde buralarda ihtiyaçları karşılayacak yeni birimler oluşturulmuştur. Kapadokya bölgesinde bulunan yeraltı şehirlerinden biride Avanos'ta bulunan Özkonak yeraltı şehridir. Yeraltı şehri binlerce kişinin barınma, ibadet, savunma ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde yapılmıştır. Özellikle Özkonak yeraltı şehrindeki sürgü taşlı savunma sistemi diğer yeraltı şehirlerinden ayıran önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Özkonak yeraltı şehrinde kiler, yemekhane, kilise, şaraphane, birimleri gibi işlevsel mekânlar bulunmaktadır. Ayrıca Özkonak yeraltı şehrinde katlar arası haberleşmeyi sağlayacak çok dar ve uzun delikler de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya Bölgesi, Yeraltı Şehri, Özkonak.

Kapadokya Bölgesi'nin Jeolojik Özellikleri

Kapadokya Bölgesi'nin yer şekillerinin oluşumunda hem yerkrürenin iç hem de dış güçleri etkin olmuştur (Tuncel 1998: 19). Yerkabuğunun sertleşmesiyle birlikte derinliklerde kırıklar ve yarımalar başlamıştır. Yerkabuğunun bu kırıkların araladığı yarıklarından Erciyes Dağı, Hasan Dağı, Melendiz Dağı gibi volkan koniler oluşmuştur (Sür 1972: 15-33). Bu dağlar Kapadokya Bölgesi'nin şekillenmesinde en önemli rolü oynamışlardır.

Yörenin bugünkü şeklini alıncaya kadar geçirmiş olduğu morfolojik gelişimse yaklaşık 13 milyon yıl öncesine tarihlenmektedirler (Emre 1985: 31-32). Bölgedeki volkanizmanın sona ermesi Pliyosen sonu, büyük ihtimalle Kuarterner başlarındadır. Kapadokya bölgenin şekillenmesinde hem iç hem de dış güçler bölgede oluşan şekillerin aşınma evresini başlatmıştır. Bölgede volkanik faaliyetlerin sona ermesinden sonra devamlı ve sağanak yağışların egemen olması ve sonrasında da erozyon etkisiyle bölgenin şekillenmesi hızlanmıştır. Böylece vadiler gelişmiş ve yamaç gerilemeleriyle peribacaları da meydana gelmeye başlamıştır. Bölgede yaşanan yağmur, sel suları, rüzgar, erozyon... vb olaylarla bölge bugünkü şeklini almıştır (Sür 1966: 181-182).

Eğimli bir yüzey üzerinde birbirine paralel uzanan vadiler, önce aralarında keskin sırtlar meydana getirmiştir. Bu sırtların daha sonra parçalanması koniler, piramitler ve sütunlar biçiminde meydana gelmiştir. Bu parçalanmalar sonucunda oluşan koniler, piramitler ve sütunların üstünde bazalt veya ignimbrit adı verilen sert kaya parçaları varsa, bu kaya parçaları alttaki yapının üstünde bir baş veya örtü gibi yer alarak altındaki yapıyı çeşitli aşınmalara karşı koruma gösterebilir. Bölgede meydana gelen hem iç hem de dış etkenler sonucunda oluşan sütunlara "Peribacası" adı verilmiştir (Arık 1981: 142-145 ve Sür 1972: 181-184).

Nevşehir'in Tarihi Gelişimi

Kapadokya kelimesinin kökeniyle ilgili farklı yaklaşımlar ve tartışmalar bulunmaktadır. Küçük Asya'da, batıda Kızılırmak'tan Fırat'a, güneyde Toroslardan kuzeyde Karadeniz'e kadar uzayan geniş bölgeye Aharnişler devrinde (M.Ö.559-330) Kapadokya adı verilmiştir (Günaltay 1987: 287). Kapadokya kelimesine ilk kez M.Ö. 6.yy. da İran'da, Kermaşah ile Hemedan arasındaki yol üzerinde bulunan Bisitun (Behistun) Dağı'nın kayalık yüzeyine yapılmış olan kabartmaları açıklayan yazıtta rastlanmaktadır. Pers Kralı I.Darius M.Ö. 516'da Bisitun yazıtında, egemenliği altına aldığı kavim ve ülkeleri, zaferlerinin kanıtı olarak eski

Persçe (Farsça) Elamca ve Akadça olarak üç ayrı dilde, çivi yazısıyla belgelenmiştir. Bu yazıt da sıralanan ülkeler arasında, Persçe Katpatuka sözcüğü de yer almaktadır. Bu nedenle birçok dilbilimciye göre bu kelimenin kökeni Persçe'dir ve büyük olasılıkla "Güzel Atlar Ülkesi" anlamına gelmektedir (Esin 1998: 65). Ancak Pers kaynaklarında geçen Katpatuka kelimesinin kökü ise bilinmemektedir (Baydur, 1970, s.114). Kelimenin Hatti, Luvit, Hitit ve Asur kökenli olduğu tartışılmaktadır (Ateş 1996: 54).

Nevşehir'in ilk çağdaki adı Nissa'dır (Bilge 1966: 21). Nissa, Kapadokya bölgesinin dört önemli şehirden biriydi. Kent, Ortaçağ ve Yeniçağ'da Soandos (Halme 2006: 9), Osmanlı döneminde ise Muşkara Köyü ismiyle anılmıştır. Daha sonra Damat İbrahim Paşa (1662-1730) döneminde büyük bayındırlık hareketleriyle geliştiğinden, buraya 'Yenişehir' anlamına gelen 'Nevşehir' ismi verilmiştir (Güney 1988: 31).

Bölgenin tarihi yaklaşık M.Ö. 3000'lere kadar gitmektedir. Nevşehir'in İlçeleri olan Hacibektaş İlçesi'nde bulunan Suluca Karahöyük 1967-1977 yılları ve 1970-1977 yılları arasında Avanos'ta bulunan Topaklı Höyük'te yapılan kazılarda ele geçen buluntular Bölgenin tarihini Erken Tunç Çağı'na kadar indirmektedir (Özkul 1991: 9). M.Ö. III. binyıl sonu II. Binyıl başlarında Kapadokya'da Asurlular ticaret kolonileri kurmuşlardır. Bu dönemde Anadolu ile Kuzey Mezopotamya arasında ticaret ağı kurulmuştu. Bu ticaretin Anadolu'daki en önemli merkezi Kayseri/Kültepe Kaneş Karumu'dur (Özgüç 2005: 3-6). M.Ö. 1800-1200 yıllarında Hititler Kapadokya'nın güney bölümlerini de egemenlikleri altına alınca, Nissa'da çevresiyle birlikte bu devletin sınırları içinde kalmıştır. Bu dönemde Nissa Ankara ile Kayseri'yi birbirine bağlayan yol üzerinde olduğundan önemli bir merkez olarak gelişmiştir (Güney 1974: 20).

Hitit Devleti'nin M.Ö. 1200'lerde Balkanlar'dan gelen Frigler tarafından yıkılmasıyla, Orta ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Krallıkları ortaya çıkmıştır. Frigler'in Anadolu'da kendilerini kabul ettirmeleri ise M.Ö. 750'den sonradır. Frigler Midas döneminde Anadolu'da egemen ve güçlü bir krallık düzeyine ulaşmışlardır. Friglerden sonra Anadolu'da Med daha sonrada Pers (M.Ö. 350) hakimiyeti görülmüştür (Akurgal 1995: 191). Anadolu'daki Pers hakimiyeti ise Makedon Kralı Büyük İskender'in Perslerle yapmış olduğu mücadeleler sonucu bitmiştir. Bundan sonra Anadolu'da çeşitli krallıklar kurulmuştur. Anadolu'da Hellenistik Krallıkların kurulmasının en büyük nedeni ise Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında genç yaşta ve ardında hiçbir halef bırakmaksızın ölü-

müdür. Büyük İskender'in bıraktığı büyük imparatorluk generalleri tarafından paylaşılmıştır. Bu paylaşım sırasında Kapadokya Eumenes'e verilmiştir (Aslan 2000: 31-32). Bölge M.Ö.281'den sonra Seleukoslar egemenliği ele geçirmiştir. Anadolu'nun kuzeyinde ise Pers kökenli Mithridates, Pontos krallığını kurmuştur. Kapadokya ise Seleukos ve ardılları tarafından bir süre daha idare edilmiştir. Kapadokya Krallığı birçok imparator arasında el değiştirmiştir. Bölge, Pontos ile Roma'nın iktidar mücadele sahası olmuştur (Tekin 1998: 199).

Augustus M.Ö. 20 yılında Anadolu'ya gelerek doğuda yaptığı çeşitli düzenlemelerle birlikte Küçük Ermenistan'ın bir kısmını Kapadokya Krallığı Arkhelaos'un topraklarına katmıştır. Tiberius zamanında Anadolu'da ise Kapadokya Roma Eyaleti haline getirilmiştir. Vespasianus döneminde Kapadokya, Galatia Eyaletiyle birleştirilmiştir. Traianus ise zamanında Galatia ve Kapadokya tekrar iki ayrı eyalet haline getirilmiştir (Özsait 1982: 381-390). I. Tetrarhi döneminde Kapadokya'nın da içinde bulunduğu doğu eyaletleri, Augustus unvanı verilen Diocletianus'un idaresine verilmiştir (Ostrogorsky 1999: 31-32). Büyük Constantinus ile başlayan II. Tetrarhi Döneminde Kapadokya Eyaletinin içinde bulunduğu Asia eyaleti Galerius'un idaresine verilmiştir (Akşit 1985: 507). Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında ikiye bölünmesiyle Anadolu Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir (Ostrogorsky 1999: 49).

Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Anadolu Doğu Roma'nın eline geçti. Bizans'ın egemenliğinin ilk dönemlerinde sessizce yaşamlarını sürdüren Kapadokya'ya daha sonra Arap akınları olmuştur. Bu dönemde Hıristiyan halk yeraltındaki sığınaklara gizlenmiş ve baskının geçmesini beklemiştir. Kapadokya Hıristiyanlar için iyi bir sığınak olmuştur (Güney 1974: 21). M.S. 1.yy'da Hıristiyanlık Anadolu'yu etkilemeye başladığında Hıristiyanlığın bölgedeki etkinliği hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Ancak M.S. 53 yılında Havari Paulus'un misyonerlik gezisi sırasında muhtemelen bölgeye uğraşmış ve Göreme vadisini kiliseler kurulması için uygun bularak bölgede Hıristiyanlığın başlamasına sebep olmuştur. Bölge, Roma baskısından kaçan Hıristiyanların kayaya oydukları yerler gizli olarak manastır hayatının yaşandığı alanlar olmuştur (Özkul 1991: 11-12). Manastır kurumu Bizans İmparatorluğu'nun ilk yüzyıllarında ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğu içinde Hıristiyanlığın yayılması uzun tarihi boyunca Bizans toplumunun her kademesini derinden etkileyen bu kurumu yaygınlaştırmıştır (Talbot 1999: 163). İlk Hıristiyanlığın özüne bağlı kalanların tüm bu kötü gelişmelere

karşı gösterdikleri reaksiyonlar Kapadokya bölgesinde bir manastır hayatının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Rodley 1985: 237-239).

Türklerin 9. yy.'dan itibaren Anadolu'ya yaptıkları fetihler ve Türkmen birçok boyun Anadolu'ya yerleşmesi ile bölgenin yapısı değişmeye başlamıştır. Bizans'ın savunma merkezleri etkisiz hale getirilerek Türkler kesin olarak Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır (Sevim 1988: 109). Böylece bölgede Türkler hakim konuma geçmiştir. Anadolu Selçuklu döneminde, Türklerin Nevşehir'deki egemenliği daha da artmıştır. Bölgede Hıristiyan yerleşim yerlerine karşılık Türk yerleşimleri kurulmuştur. Türkler yörenin "Nissa" olan isminin yerine "Muşkara" ismini vermiştir (Özkul 1991: 20-21). Damat İbrahim Paşa zamanında 1720-1730 yılları arasında Nevşehir'de yoğun imar faaliyetleri yaşanmıştır (Önder 1995: 307).

1924'te Niğde yeni idari yapılanmada bir il olarak ortaya çıkarken Nevşehir'de ilçelerinden biri oldu. Bu yıl içinde yapılan nüfus mübadelesiyle Hıristiyan toplumu Kapadokya'da büyük ölçüde son bulmuş oldu. Nevşehir 1954'te ise il olmuştur.

Avanos'un Tarihi Gelişimi

Avanos'un tarihi, şüana kadar yapılan araştırmalara göre Bronz Çağı'na kadar uzanmaktadır. Avanos'un tarihini bu kadar eskiye götürmemizi sağlayan ise Topaklı Höyük kazılarıdır. Topaklı Höyük'te kazılar ise 1967 yılında İtalyan Arkeologlar tarafından başlatılmıştır. Topaklı Höyük'te yapılan kazılar sonucu bölgenin tarihi Bronz Çağı'na kadar götürülmektedir (Güney 1988: 96). Daha sonra Fransız araştırmacılar Claudine Coindoz ve Michel Coindoz Topaklı Höyüğü'nde yaptıkları araştırmalar sonucu Frig Uygarlığı'na ait malzemeler ele geçirmişlerdir. Fransız araştırmacılar ayrıca Avanos'ta Asur Uygarlığı'nın varlığını ileri sürmüşlerdir. Bölgede Asurların M.Ö. 680 -610 yılları arasında yaşadıkları tahmin edilmektedir. Araştırmacılar tarafından ortaya çıkan kil tabletlerden ilçenin o dönemindeki adının Venessa ve Waşhania olduğu saptanmıştır (Coindoz 1987: 83).

Bölgede Hitit ve Frig hakimiyeti sürmüştü, bunlardan sonra Kimmerlerin istilasına uğramıştır. MÖ. 700 yılı sonrasında da Lidya, Med, Pers İmparatorlukları egemenliği altına girmiştir. Bölgede sistemli bir yerleşim ve yaşam Eumenes tarafından kurulmuştur. Bu dönemde de Avanos'un ismi *VENESSA*'dır. Anadolu'da Hellenistik Krallıkların Roma İmparatorluğu'yla son bulmasından sonra Kapadokya Roma'nın Asya'daki bir vilayeti olmuştur. Roma İmparatoru Tiberius zamanında

Kapadokya Bölgesi'nden alınan vergilerin hafifletilmesini emretmiştir. Daha sonra ise İmparator tarafından bölgeye bir Roma valisi atanmıştır. Avanos, İmparatorluk zamanında önemli bir ticaret ve zenginlik noktasına ulaşmıştır. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla birlikte zaman içerisinde bölgede Bizans hakimiyeti oluşmuştur. Bizans'ın bölgedeki hakimiyeti ise Türklerin Anadolu'ya girmesiyle beraber gerilemeye başlamıştır (İlter 1969: 58).

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan 1071 Malazgirt Zaferi ile bölgeyi Selçuklu Devletine bağlamış; daha sonra ise Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla birlikte bölgede Anadolu Selçuklu hakimiyetine oluşmuştur. Bu devrin günümüze kalan önemli eserlerinden biri ise Avanos'un 4 km güneyindeki Saruhan Kervansarayıdır. Bu eserden başka Avanos'un batısında kurulmuş olan ve ilk Müslüman - Türk mahallesi olduğu sanılan Alaaddin Mahallesi'ndeki Alaaddin Camisinin de önemli eserler arasında sayılmaktadır (Nevşehir İl Yıllığı 1998: 5-6). Beylikler Dönemi'nde ise Avanos ilk olarak Eretna Beyliği, daha sonra Karaman Beyliği hakimiyetinde olmuştur. Daha sonra ise 1391 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1838'de Nevşehir'e, 1853'de de Ürgüp'e bağlı bir köy olan Avanos, 1867 yılında ilçe olmuştur. Cumhuriyetten sonra Kırşehir'e bağlanmış, 1954 yılına kadar bu ile bağlı ilçe olarak kalmıştır. 1954 yılında Nevşehir'in il olmasıyla Nevşehir'e bağlanmıştır (Güney 1988: 102).

Yeraltı Şehirlerinin Yapısal Özellikleri

Kapadokya Bölgesi'ndeki en önemli kültürel zenginliklerinden birisi de yeraltı yerleşmeleridir. Bölge içerisinde değerlendirebileceğimiz Aksaray, Niğde, Kayseri, Kırşehir ve Nevşehir illerinde küçük büyük çok sayıda yeraltı şehirleri bulunmaktadır. Günümüzde bu yeraltı şehirlerin çoğu ziyaret edilememektedir. Yeraltı şehirleri daha çok vadi ve plato yamaçlarına, yumuşak tüfün oyulmasıyla inşa edilmiştir.

Kapadokya Bölgesi, geçmişte çeşitli saldırılar ve baskılar altında kaldığından, yeraltı şehirlerinin yapılış amacı daha çok tehlike anında halkın geçici olarak sığınmasını sağlamaktır. Yeraltı şehirlerinin yapıldığı kayanın jeolojik özelliği olarak basitçe yontulan bir özelliğe sahiptir. Yontulan kaya havaya temas ettikten kısa bir zaman sonra sertleşir ve kabuksu koruyucu bir tabaka oluşur. Yontma sırasında oluşan alet izlerine bakıldığı zaman, yeraltı şehirlerinin üst katları daha kaba ve düzensiz, alt katlar ise daha düzenli ve itinalı oyulmuştur (Gülyaz 1998: 513).

Yeraltı şehirlerinin giriş katları genelde ahır olarak kullanılmaktadır. Ahırlarda hayvanların yem yiyebileceği ve su içebileceği oyuklar ve hayvanları bağlamak için kullanılan delikler mevcuttur.

Yeraltı şehirlerinde ortaklaşa kullanılan birimler olan mutfakların ortasında tandır bulunmaktadır. Tandırların kenarlarında ise erzak küplerini yerleştirmek için kullanılan oyuklar bulunmaktadır (Gülyaz 1998: 519).

Yeraltı şehirlerinde iletişim koridor ve tünellerle sağlanmıştır. Tünellerin yapılış biçimine baktığımızda özellikle iki kişinin yan yana yürüemeyeceği kadar dar, basık, boyutlarda yapılmıştır. Tüneller hem rampa şeklinde hem de merdiven şeklinde yapılmışlardır. Tünellerin arasında kalan bölümler ise özel yaşam alanları ve erzak depoları olarak kullanılan birimlerdir. Bu özel alan ve erzak depoların boyutları değişiklik göstermektedir. Odaların duvarlarının çoğunda ayrıca küçük nişler bulunmaktadır. Ayrıca odalarda uyuma platformları ve düz tablalar yer almaktadır (Gülyaz 1998: 519-520).

Kapadokya Bölgesi'nde yaşayan insanlar hem günlük hayatta hem de dini inançlarının gereği olarak şaraba önem vermişlerdir. Şaraphaneler genellikle mutfaklara yakın yerlere kurulmuştur. Hem şaraphaneler hem de mutfaklar, üst katlara yapılmıştır. Şaraphanelerde küçük bir tekneden olan üzüm ezme yeri bulunmaktadır. Yukarıdaki üzüm ezme teknesinin ortasına denk gelen yerde koni şeklinde bir açıklık bulunmaktadır. Ezme sırasında çıkan üzüm suyu bir oluk aracılığıyla aşağıda bulunan tekneye akmaktadır. Buradan elde edilen şıra daha sonra şarap haline getirilip küplere doldurulur ve depolanır (Gülyaz ve Yenipınar 1996: 44).

Yeraltı şehirlerinin kendilerine özgü savunma, havalandırma, aydınlatma sistemleri, su ihtiyacını gidermek için açılan su kuyuları mevcuttur. Yeraltı şehirleri için önemli bir savunma mekanizması sürgü taşıdır. Sürgü taşları bir çeşit kapı görevi görmektedir. Sürgü taşları yeraltı şehirlerine ustaca gizlenmişlerdir. Yeraltı şehirlerinde bulunan sürgü taşları belli mesafelerle yerleştirilmişlerdir. Sürgü taşının yan tarafında taşın hareket ettirildiği bir oda, karşısında ise taşın boyutlarıyla orantılı olan ve kapının tam olarak kapanmasını sağlayan bir girinti bulunmaktadır (Gülyaz 1998: 513). Dar tünelin duvarları tarafından iki yandan desteklenen sürgü taşı herhangi bir yöne doğru hareket ettirilemez, açılıp kapanamazdı (Akok ve Gürçay 1965: 36).

Sürgü taşları bakımından Özkonak yeraltı şehri farklı bir özelliğe sahiptir. Sürgü taşlarının genel özelliği olan merkezdeki delik Özkonak yeraltı

tı şehrindeki sürgü taşlarında bulunmamaktadır. Bunun yerine kapının üzerinde, tünelin tavanında düşmana kızgın yağ vs dökmek için açılmış birer delik bulunmaktadır. Sürgü taşları yeraltı şehirlerinin içerisinde yapıldığı gibi dışarıda yapılarak içeriye de getirilebilir. Özkonak yeraltı şehrinde ise dışarıda yapıp içeriye getirilmiştir. Bunun en önemli belirtisi ise yeraltı şehrinin içi açık renkli tuf, sürgü taşları ise koyu renkli tuf olmasıdır (Gülyaz ve Yenipınar 1996: 77).

Yeraltı yerleşimleri içinde bacalar ve kuyular bulunmaktadır. Bunlar hem havalandırma hem de haberleşme için açılmıştır. Bu kuyu ve bacaların diğer bir işlevi ise sarnıç gibi suların depolandığı birimler olarak da kullanılmış olmalarıdır. Yeraltı şehirlerindeki birimler çoğu havalandırma bacaları etrafında toplanmıştır. Kare ve yuvarlak olan bu birimlerden su kuyusu olarak kullanılanlar ise düşmanın suyu zehirlenmesi tehlikesinden dolayı, yeryüzüyle herhangi bir bağlantısı yoktur (Akok ve Gürçay 1965: 38).

Özkonak Yeraltı Şehri

Özkonak yeraltı şehri Nevşehir'e bağlı, antik adı Hititler devrinde ZU-WINASA, Bizans kaynaklarında daha erken Hıristiyanlık çağında, yerleşmenin adı VENASA olan (Coindez 1987: 83) Avanos ilçesinde yer almaktadır.

Özkonak yeraltı şehri 1972 yılında bulunmuş, 1990 yılında ziyarete açılmıştır. Özkonak yeraltı şehri bölgedeki birçok yeraltı şehri gibi tamamen temizlenmemiştir. Özkonak yeraltı şehri 9000 m² alana yayılan 19 katlı (Birant 1999: 85) bir yeraltı şehridir. 19 katlı olan Özkonak yeraltı şehrinin günümüzde sadece 3 katı gezilebilmektedir. Diğer katlar ya temizlenmemiş ya da göçük altında bulunmaktadır. Bölgedeki birçok yeraltı şehirlerinde olduğu gibi Özkonak yeraltı şehri için de kesin bir tarih vermek zordur. Ancak Hitit, Roma ve Bizans dönemlerinde kullanıldığı düşünülmektedir (Erguvanlı ve Yüzer 1977: 20).

Özkonak yeraltı şehrinin gezilebilen katlarını sınıflandırırsak (Plan 1); Özkonak yeraltı şehrine özgün olmayan sonradan yapılmış bir girişle bir salona ulaşılmaktadır. Bu salonun kuzeybatı köşesinde iki tünel bulunmaktadır. Bu tünellerden ilki kapalı, ikincisi ise bir mekâna bağlanmaktadır. Birinci salonun devamında ikinci bir salona geçilmektedir. Bu salonun ortasında iki taşıyıcı bulunmaktadır. İkinci salonun kuzeybatısından başlayan bir koridor ile üçüncü salona geçilmektedir. Bu bölümde yeraltı şehrinin erzak depolarının bir kısmı, bir küp ve iki şaraphane bulunmaktadır. Bu bölümün devamında bir koridor bu-

lunmaktadır. Bu koridorun sonunda bir sürgü taşı, sürgü taşının yanında ise yeryüzüyle bağlantılı, daire şeklinde bir baca bulunmaktadır. Koridorun sonlandığı yerde bulunan küçük bir geçiş alanından sonra tünelin bitiminde bir sürgü taşı daha görülmektedir. Sürgü taşının kapattığı koridorun tavanında, kapı kontrol odasının girişinin de bulunduğu noktada üstten açılan bir delik bulunmaktadır. Bu delik büyük olasılıkla kapıya ve olası bir saldırı durumunda dışarıdan gelenlere müdahale edilmek için açılmıştır. Yeraltı şehrinin bu noktasında içerisinde bir sürgü taşı bulunan kapı kontrol merkezi oluşturulmuştur. Odanın sürgü taşı gören iki deliği bulunmaktadır. Bu bölümün devamında bir sürgü taşı daha bulunmaktadır. Özkonak yeraltı şehrinin gezilebilen alanları içerisinde temizlenmemiş bir kuyu ve dikdörtgen mekânla son bulmaktadır.

Kapadokya bölgesinde bulunan yeraltı şehirlerinin birçoğunun özgün giriş kapısı bulunmamaktadır. Özkonak yeraltı şehrinin günümüzdeki girişi de (Resim 1,2) özgün olmayıp sonradan yapılmıştır. Yeraltı şehirlerinde girişten sonraki geniş mekânlar daha çok ahır olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni de hayvanları daha aşağı katlara indirmenin zorluğu ve olası bir saldırı anında içeri girenlerin hareket kabiliyetlerini azaltmak olduğu düşünülmektedir. Özkonak yeraltı şehrinde de girişten sonra geniş bir alan girilmektedir. Bu alan yeraltı şehrinde ahır birimi olarak kullanılmıştır. Mekanın ortasında iki taşıyıcı (Resim 3) ve duvarlarında hayvanlara yem ve su konulması için yapılmış çok sayıda oyuk (Resim 4) bulunmaktadır.

Kapadokya bölgesinde yaşayan Hıristiyan topluluk hem günlük hayatta hem de dini inanç gereği şaraba önem vermişlerdir. Bu önemden dolayı şaraphaneler oluşturulmuştur. Şaraphaneler kurulduğu yer ise genellikle yeraltı şehirlerinin üst katlarında ve mutfaklara yakın yerlerdir. Üst katlarda bulunma sebebi iş kolaylığı nedenidir; çünkü yeryüzüyle bağlantılı olarak şaraphanenin üstünden açılan bir bacadan içeriye üzümler kolayca dökülebilir ve işlenebilirdi. Şaraphanenin mutfağa yakın olması hem depolanması hem de günlük ihtiyaçlarının karşılanmasından dolayıdır. Özkonak yeraltı şehrinde iki şaraphane bulunmaktadır. Bu şaraphaneler yeraltı şehrinde mutfağın ve erzak depolarının yanlarında bulunmaktadır. Yeraltı şehirlerinde görülen şaraphaneler iki bölümden oluşmaktadır. Üst bölümünde üzümlerin toplanarak ezildiği bir ezme teknesi alta ise üstteki tekneye bir oluk vasıtasıyla bağlanarak üzüm suyunun akıtıldığı başka bir tekne (Resim 5) bulunmaktadır. Şaraphanelerde yapılan şaraplar küplere konularak depolanmıştır (Resim 6). Özkonak yeraltı

şehri şaraphanelerinin birinde, alttaki teknenin hemen önünde üzüm sırasının depolandığı iki küp yeri görülmektedir (Resim 7).

Özkonak yeraltı şehrindeki Hıristiyanların ibadetleri için kutsal mekan olan kilise yapılarını yapmışlardır. Ancak yeraltı şehrindeki kilise yapısı göçük alanı içerisinde bulunduğu dolay burası ile ilgili kesin bir şekilde bilgi vermek zordur.

Kapadokya bölgesinde geniş bir alana yayılan yeraltı şehirlerinin önemli sorunlarından biri de hava temini sorunudur; çünkü yeraltı şehirlerinde binlerce insan yaşamaktadır ve bu insanlara temiz hava sağlanmak zorundadır. Bölgede bulunan yeraltı şehirlerindeki havalandırma bacaları daire ya da dikdörtgen şeklinde yapılmaktadır. Yeraltı şehirlerinin çeşitli birimlerinde ya da alanlarında hava dolaşımını sağlamak için birden çok havalandırma bacaları yapılmıştır. Özkonak yeraltı şehrindeki havalandırma bacaları daire şeklinde (Resim 8,9) biçimlendirilmiştir. Böylece yeraltı şehirde yaşayan insanlara temiz hava sağlanmış oluyordu. Özkonak yeraltı şehrindeki birimlerin ya da alanların tavanlarında görülen yeryüzü ile bağlantılı havalandırma bacaları aynı zamanda üst taraftaki kişilerle de haberleşmeyi sağlamak içinde kullanıldığı düşünülebilir.

Yeraltı şehirlerinin diğer önemli sorunlarından biri de su teminidir. Su, yeraltı şehirlerinde yaşayan insanların en temel ihtiyaçlarından biridir. Bu neden dolayı su en iyi şekilde sağlanmalı ve depolanmalıdır. Bölgede bulunan yeraltı şehirlerindeki su kuyuları da havalandırma bacaları gibi ya daire ya da dikdörtgen şeklinde yapılmaktadır. Bölgedeki yeraltı suları kalın bir tuf tabakasının altında bulunmaktadır. Bu nedenden dolayı yeraltı şehirde yaşayan insanlar yeraltı sularından su kuyuları vasıtasıyla yararlanmışlardır (Kaya 2005: 24). Özkonak yeraltı şehirde de su kuyusu tespit edilmiştir. Yeraltı şehirde bulunan kuyu daire şeklinde (Resim 10) yapılmıştır. Su kuyusunun derinliği hakkında bir şey belirtmek zordur; çünkü kuyu temizlenmemiş içi toprak dolu olarak durmaktadır.

Bölgedeki yeraltı şehirlerinin en belirgin özelliklerinden biri de sürgü taşlarıdır. Sürgü taşları, yeraltı şehrine giriş ve çıkışı kontrol etmek ve de saldırı anında sürgü taşlarını kapatarak düşmanın içeri girmesini engellemektir. Yeraltı şehirlerindeki sürgü taşlarının boyutları girişini kapatacağı alanın niteliği ve boyutlarıyla ilgilidir. Sürgü taşlarının ortasın kapı deliği bulunduğu gibi kapı deliği bulunmayanlarda vardır. Özkonak yeraltı şehirde bulunan sürgü taşlarında delik bulunma-

maktadır (Resim 11). Sürgü taşlarında bulunmayan deliğin düşmanı kontrol etme işlevini koridorun tavanına açılan delik karşılamaktadır (Resim 12,13). Özkonak yeraltı şehrinde temizlenmiş alan olarak değerlendirildiğimizde toplam beş sürgü kapısı bulunmaktadır. Bu sürgü kapılarının belirgin olarak kuzey kesimde yoğunlaşmıştır. Buradan hareketle şunu belirtebiliriz ki yeraltı şehrinin en önemli ya da can alıcı noktasını ve savunmasını kuzey kesim tutmaktadır. Bölgedeki yeraltı şehirlerinde bulunan sürgü taşları genellikle şehrin içerisinde yapılmıştır; ancak Özkonak yeraltı şehrinde sürgü taşı içeride değil, dışarıda yapılarak şehre getirilmiştir. Özkonak yeraltı şehrindeki sürgü taşlarına dikkatle baktığımızda bunu görmekteyiz. Yeraltı şehrindeki tuf taşlarının renginde bir farklılık bulunmaktadır. Yeraltı şehrinin içi ile sürgü taşı arasında farklı bir renk de tuf olduğudur (Resim 14) (Gülyaz ve Yenipınar 1996: 77).

Yeraltı şehirlerinin mutfak ve erzak depoları önemli birimlerindedir. Bu birimlerde yeraltı şehrinde yaşayan binlerce insan için yemek yapılır ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için malzemeler saklanırdı. Mutfak ve erzak depoları birbirlerine yakın alanlarda oluşturulmasına dikkat edilirdi. Özkonak yeraltı şehrinde mutfak alanı tek taşıyıcı bir kolonla desteklenmektedir. Mutfak da bir tandır ve duvarlarında erzak ya da mutfağın ihtiyaçlarını karşılayacak malzemelerin koyulduğu düşünülen küçük nişler yer almaktadır (Resim 15). Mutfak biriminden sonra ulaşılan diğer bir birim ise erzak deposudur (Resim 16). Bu depo aynı zamanda şaraphaneye de yakın bir yerde bulunmaktadır. Depoların zeminlerinde malzemeleri saklandığı küplerin yerleştirilmesi için küçük şekillerde oyulmuş yuvalar ve küpler bulunmaktadır (Resim 17). Erzak deposunun duvarlarında ise çeşitli boyutlarda nişlerde görülmektedir (Resim 18, 19). Mutfak, erzak deposu ve şaraphanelerin gibi birimlerin yakın olması yeraltı şehrinde bir mekan bütünlüğü sağlanmaya çalışıldığı göstermektedir.

Sonuç

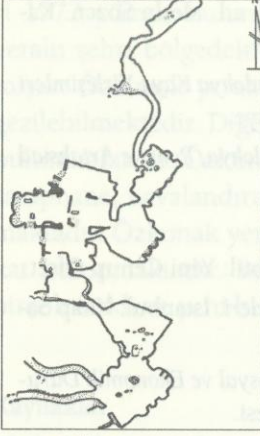
Kapadokya bölgesi gerek tarihi gerekse doğal güzellikleri ile dikkat çekmektedir. Bölge bu özellikleri ile hem kültürel hem de doğal miras olarak UNESCO Dünya Miras Listesi'nde de bulunmaktadır. Kapadokya bölgesinin bu önemli değerlerinin içinde elbette yeraltı şehirleri gelmektedir. Yeraltı şehirleri bölgede yaşayan insanlar için –ki özellikle Hıristiyanlar- önemli sığınak noktaları olmuştur. Bölgedeki yeraltı şehirlerinden bir tanesi de Özkonak yeraltı şehridir. Özkonak yeraltı şeh-

ri 1972 yılında bulunmuş, 1990 yılında ziyarete açılmıştır. Özkonak yeraltı şehri bölgedeki birçok yeraltı şehri gibi tamamen temizlenmemiştir. Özkonak yeraltı şehri 19 katlı olup günümüzde sadece 3 katı gezilebilmektedir. Diğer katlar ya temizlenmemiştir ya da göçük altında bulunmaktadır. Özkonak yeraltı şehrinde ahır, mutfak, erzak depoları, şaraphane, havalandırma bacaları ve su kuyuları...vb. birimler bulunmaktadır. Özkonak yeraltı şehrinin temizlenmeyi bekleyen yaklaşık 16 kat bulunmaktadır. Burada yapılacak temizleme çalışmaları ile daha birçok farklı ve yeni birimler ile karşılaşılacaktır.

Kaynaklar

- Akok, Mahmut ve Gürçay, Hikmet (1965). "Yeraltı Şehirlerinde Bir İnceleme ve Yeşilhisar İlçesinin Soğanlıdere Köyünde Bulunan Kaya Anıtları". *Türk Arkeoloji Dergisi* XIV: 35-68.
- Akşit, Oktay (1985). *Roma İmparatorluk Tarihi; M.Ö. 27-M.S. 395*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2052.
- Akurgal, Ekrem (1995). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Yayıncılık.
- Arık, Ahmet (1981). "Avanos (Nevşehir) yöresinin Jeomorfolojisi". *Jeoloji Dergisi*, (S.10): 139-155.
- Aslan, Murat (2000). *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ateş, Mehmet (1996). "Kapadokya'nın Başkenti Nevşehir". *Nevşehir*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 55-115.
- Baydur, Nezahat (1970). *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1219.
- Bilge, Arif (1966). *Bazı Abideleri ve Kitabeleri ile Nevşehir ve Lale Devri Tarihi*. Konya: Nazımbey Basımevi.
- Birant, M.Ali (1999). *Cappadocia*. İstanbul: Kartpostal ve Yayınları.
- Coindez, C.Kleiman (1987). "Avanos Un Village Cappadocien Menacez". *Dossiers Historie Et Archeologie* (121): 80-93.
- Emre, Ömer (1985). *Ürgüp Avanos Uçhisar (Nevşehir) Arasının Genel ve Uygulamalı Jeomorfolojisi*. Ankara: Maden Teknik ve Arama Genel Müdürlüğü.
- Erguvanlı, Kemal ve Yüzer, Erdoğan. (1977). "Past and Present Use of Underground Openings Excavated in Volcanic Tuffs at Cappadocia Area". *Rock Storage*: 15-20.
- Esin, Ufuk (1998). "*Paleolitik'ten Tunç Çağı Sonuna: Tarih Öncesi Çağların Kapadokyası*". ed. Metin Sözen. Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı. 62-123.

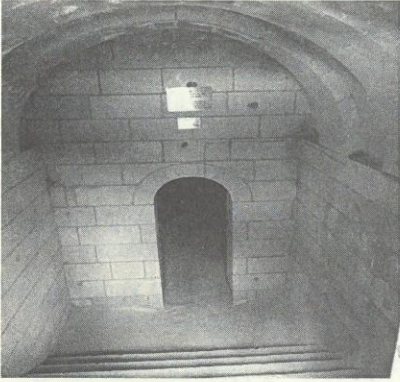
- Gülyaz, Murat Ertuğrul (1998). "Yeraltındaki Dünyalar". ed. Metin Sözen. Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı. 513-524.
- Gülyaz, Murat Ertuğrul ve Yenipınar, Halis (1996). *Kapadokya Kaya Yerleşimleri ve Yeraltı Şehirleri*. Nevşehir: Dünya Kitap Kırtasiye.
- Günaltay, Şemsettin (1987). *Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Güney, Emrullah (1988). *Nevşehir İli 'Kapadokya'*. İstanbul: Yeni Cenuş Ofset.
- Güney, Emrullah (1974). *Nevşehir İli Yakın Çevre İncelemeleri*. İstanbul: Kitap Sarayı.
- Halme, A.Şerife (2006). 19. yy 2. Yarısında Nevşehir'in Sosyal ve Ekonomik Durumu. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- İlter, İsmet (1969). *Tarihi Türk Hanları*. Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü.
- Kaya, Mustafa (2005). "Yeraltı Şehirleri". *Nevşehir Kültür ve Tarihi Araştırmaları* (S.4): 21-24.
- Ostrogorsky, Georg (1999). *Bizans Devlet Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Önder, Mehmet (1995). *Şehirden Şehire Anadolu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özgüç, Tahsin (2005). *Kültepe Kaniş/Nesa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkul, Abdurrahman (1991). *Dünden Bugüne Nevşehir ve Yöresi Tarihi*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Özsait, Mehmet (1982). "Anadolu'da Roma Egemenliği". *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. C.2. İstanbul: Görsel Yayınları. 380-482.
- Rodley, Lyn (1985). *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sevim, Ali (1988). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sür, Özdoğan (1972). *Türkiye'nin Özellikle İç Anadolu'nun Genç Volkanik Alanlarının Jeomorfolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları Yayın No 223.
- Sür, Özdoğan (1966). "Nevşehir ve Ürgüp Çevresinde Jeomorfoloji Araştırmaları". *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* (S.1): 179-201.
- Talbot, Alice-Mary (1999). "Bizans Manastır Sistemine Giriş". *Cogito* (S.17): 161-179.
- Tekin, Oğuz (1998). "M.Ö. IV.-M.S. VI. Yıllar: Helenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kapadokya Krallığı". ed. Metin Sözen. *Kapadokya*. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı. 194-225.
- Tuncel, Metin (1998). "Oluşum Çağları". ed. Metin Sözen. *Kapadokya*. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı. 16-43.

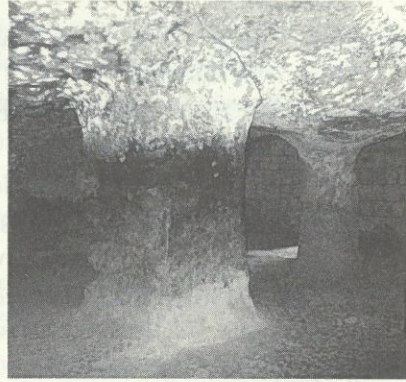
Plan 1. Özkonak yeraltı şehir planı

Resim 1. Özkonak yeraltı şehri girişinin dıştan görünüşü

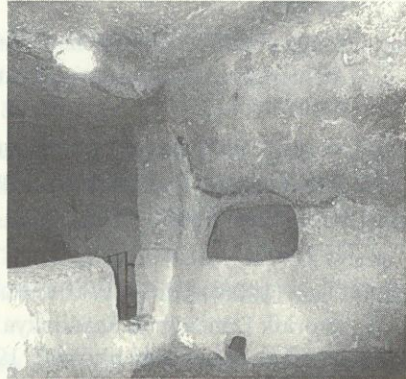
Resim 2. Özkonak yeraltı şehri girişinin içten görünüşü

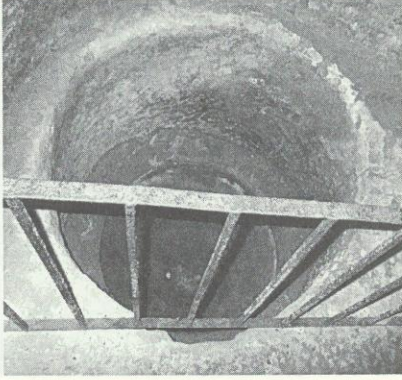
Resim 3. Özkonak yeraltı şehri ahır mekanı

Resim 4. Özkonak yeraltı şehri ahır mekanı

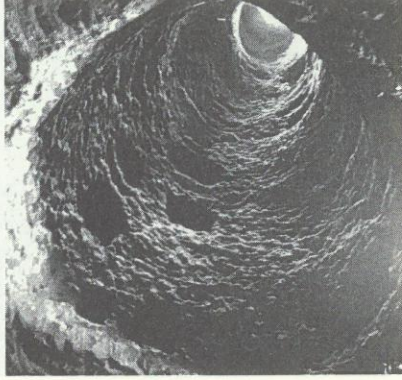
Resim 5. Özkonak yeraltı şehri şaraphane/tekne

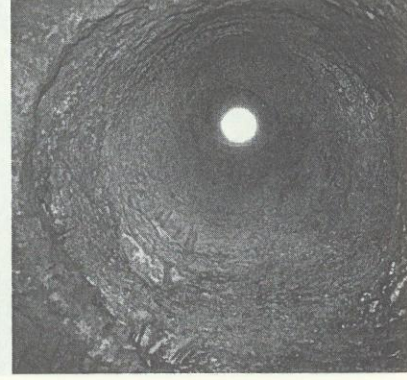
Resim 6. Özkonak yeraltı şehri şaraphane/küp

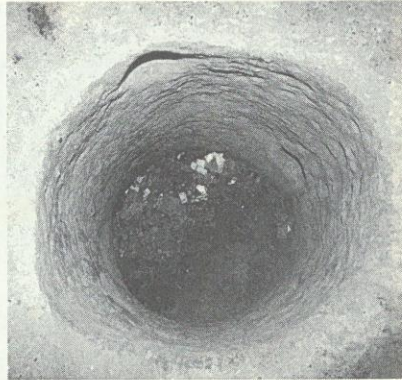
Resim 7. Özkonak yeraltı şehri şaraphane/küp yeri

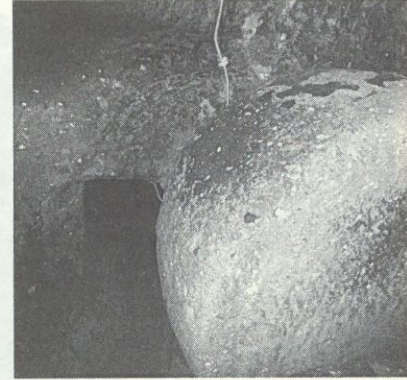
Resim 8. Özkonak yeraltı şehri havalandırma bacası

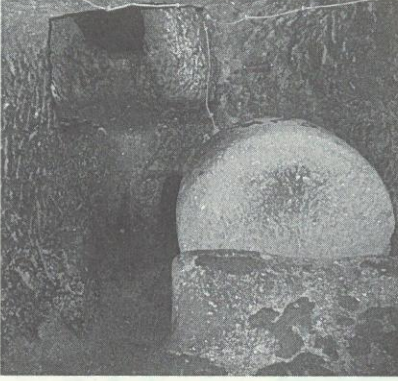
Resim 9. Özkonak yeraltı şehri havalandırma bacası

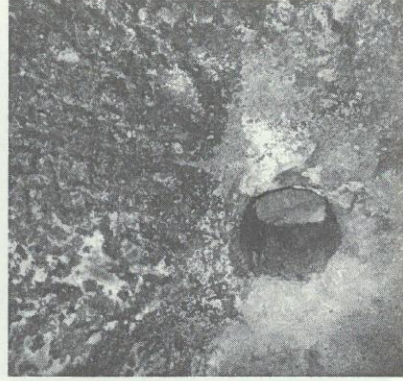
Resim 10. Özkonak yeraltı şehri su kuyusu

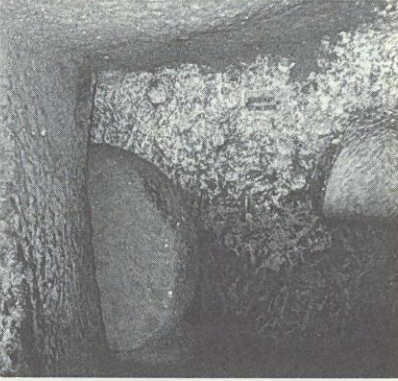
Resim 11. Özkonak yeraltı şehri sürgü kapısı

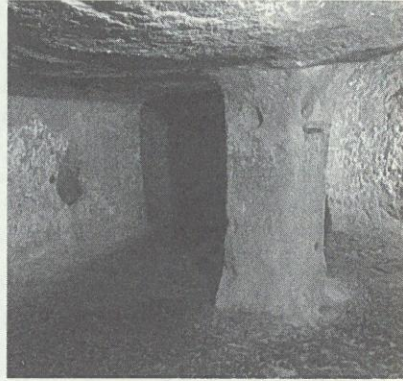
Resim 12. Özkonak yeraltı şehri sürgü kapısı

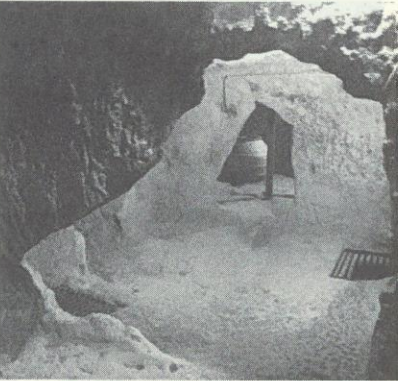
Resim 13. Özkonak yeraltı şehri sürgü kapısı/ gözetleme deliği

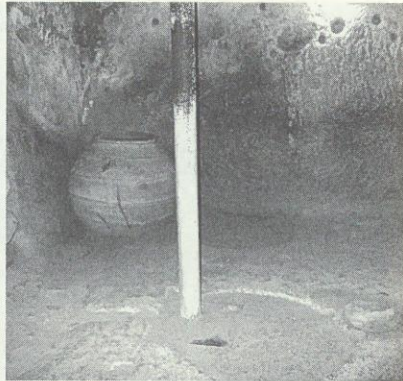
Resim 14. Özkonak yeraltı şehri farklı bir tuf renkleri

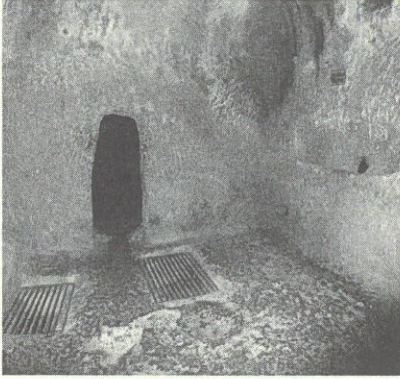
Resim 15. Özkonak yeraltı şehri mutfak

Resim 16. Özkonak yeraltı şehri erzak deposu

Resim 17. Özkonak yeraltı şehri erzak deposu

Resim 18. Özkonak yeraltı şehri erzak deposu/niş

Resim 19. Özkonak yeraltı şehri erzak deposu/niş